

УДК 61:001.4:811.161.2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ

Ірина Васильовська

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
деканат по роботі з іноземними студентами,
вул. Пекарська, 69, 79010 Львів, Україна
тел.: 032 275 59 27
ел. пошта: irawas@i.ua*

У статті охарактеризовані здобутки сучасної лексикографії на початку XXI століття, а також розглянуто структуру та особливості українських медичних словників, виданих впродовж останнього десятиліття, та обґрунтовано необхідність їхнього видання. Проаналізовано обсяг словників та загальні принципи опису.

Ключові слова: медичний термін, медична термінологія, медичний словник, структурні особливості.

DOI <http://dx.doi.org/10.30970/ufl.2018.13.1987>

Постановка проблеми. Словник був і залишається своєрідною енциклопедією знань, що відкриває необмежені можливості ненастанних пошуків до удосконалення життя. Він – важливий посередник у морально-етичних стосунках. За допомогою словника маємо змогу збагачувати наші професійні знання в окремих наукових напрямках, порівнювати їх з тими знаннями, якими вже володіємо і, отже, синтезувати досягнення і створювати власний комплекс знань. З іншого боку, словник є надійним ключем до знання іноземних мов, володіння ними і з комунікативною, і з науковою метою. Латинська мова дала підґрунтя для створення дуже багатьох (близько 30 відсотків, а в галузі медицини і фармації понад 90 відсотків) і загальноновживаних слів, і наукових термінів.

Внаслідок зростання попиту на словникову продукцію, який, власне, й спричинив виокремлення із надр загальної лексикографії окремої комплексної дисципліни – термінографії, яка займається теорією і практикою складання спеціальних термінологічних словників, об'єднує і термінознавство як науку про терміни, і лексикографію як мистецтво створення словників; науки про теорію і практику проектування, складання й використання словників спеціальної лексики, практики складання термінологічних словників [3 : 204-205].

Термінографія є частиною розділу лексикографії, що розглядає теоретичні та практичні питання щодо укладання й використання фахових термінологічних словників. У мовознавстві існує також точка зору з приводу того, що теоретичною основою термінографії є термінознавство. З таким твердженням не можна не погодитись: починаючи з шістдесятих років минулого століття з'являються перші роботи з термінографії. Таким чином, термінографія має тісні зв'язки з термінознавством, лексикографією, загальним мовознавством, логікою. Теоретична термінографія охоплює важливі елементи: теорію та історію термінографії. Існує дві найважливіші проблеми

української термінографії: 1) проблема класифікації й типології спеціальних словників; 2) проблема структури словника, принципів організації окремих структурних елементів термінологічних словників різних типів.

Метою статті є опис сучасної української медичної термінографії, узагальнення досвіду роботи щодо укладання словників медичної галузі та їхніх структурних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Українська медична термінографія працює над комплексом проблем, до яких входить: 1) розробка загальної типології словників та словників нових типів; 2) розробка макроструктури словника; 3) розробка мікроструктури словника, тобто окремої словникової статті (граматичний і фонетичний коментар до слова, виділення і класифікація значень, типи словникових визначень, типи мовних ілюстрацій, додаткова інформація).

Об'єктом української термінографії, зокрема медичної, термінологія, яка відбиває багато віковий матеріальний і духовний поступ суспільства. Її створювали впродовж століть учені різних галузей знань.

Сьогодні одним з найважливіших завдань медичної термінографії є відродження, упорядкування та кодифікація медичних термінів. Проблема остаточного винормування та уніфікації української медичної термінології ще не вирішена. Триває процес відновлення медичної національної лексики у фаховому спілкуванні. Українська наукова мова, її термінологія визначаються, з одного боку, особливостями мовної ситуації в Україні, а з іншого – станом і тенденціями розвитку літературної мови, складовою частиною якої наукова мова є. Оскільки терміни через загальні поняття пов'язуються зі спеціальними сферами знань та діяльності, вони є об'єктами всіх наук, що вивчають ці сфери. Вчені різних галузей знань постійно працюють над удосконаленням термінології свого фаху. Процес розбудови української медичної терміносистеми відбувається за спільними законами, загальними для розбудови терміносистем інших галузей науки. Л. Симоненко та Н. Місник у статті „Про „стан здоров'я” мови медицини” зазначають, що „сучасний етап розвитку термінознавства характеризується тим, що основним напрямком роботи в цій галузі є практичний аспект удосконалення термінології. Останнім часом науковці акцентують увагу на тому, що саме робота з упорядкування термінології є необхідною умовою ефективного розвитку наукових досліджень, розвитку міжнародної співпраці, видання наукової та довідкової літератури, а також підвищення якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах” [4]. Таким чином, до основних завдань сучасного термінознавства належать: систематизація, упорядкування та стандартизація наявної термінології шляхом вилучення з неї неоправдано використовуваних слів-покручів та відродження окремих забутих або несправедливо «репресованих» термінів, створення галузевих словників, україномовних підручників, посібників, довідників, Кодексів, державних стандартів на терміни та визначення, вироблення різних законодавчих актів державною мовою.

Академік Л. Пиріг при трактуванні цієї проблеми виходить з того, що „фахова термінологія повинна бути уніфікована і доведена до користувача у формі, яка б вимагала якнайменше зусиль у користуванні і тлумаченні” [5 : 67].

Укладаючи словник, пропонуючи новий термін, необхідно пам'ятати, що кінцевою метою термінотворчого процесу, видання лексикографічних праць є впровадження напрацьованого в науковий і професійний обіг. Упорядкування української медичної термінології є надзвичайно актуальним для лікарів-практиків, науковців, викладачів і студентів медичних навчальних закладів та для перекладачів медичної літератури.

Українські лексикографи-мовознавці поділяють історію української термінології на кілька етапів, відзначаючи історично зумовлений хвилеподібний її розвиток: до першої половини XIX ст. – накопичувальний період; друга половина XIX ст. – перша половина XX ст. – творення нової, збирання та перегляд існуючої народної термінології (на цей час у 1918–1933 рр. припадає період активної розбудови національної термінології, якої бракувало в Україні, який переривається звинуваченням українських філологів у народництві і націоналізмі і майже припиняється до 1950 р.; друга половина XX – поч. XXI ст. – розбудова українських терміносистем [7 : 22].

З 1991 до 2016 р.р. в Україні видано понад 100 словників з різних медичних спеціальностей. Це, здебільшого одно- і двомовні словники без орфографії, які не завжди укладені за одним правилом: спочатку слово-„гніздо”, а опісля - його похідні, що певною мірою ускладнює користування.

Упродовж останніх років медичні терміносистеми досягли значних розмірів, наприклад, у сфері лікарських рослинних засобів налічується понад 80 тис. мовних одиниць. Щороку з'являється більше тисячі нових медичних термінів. Укладання фахових термінологічних медичних словників допомагає полегшити обмін інформацією в межах вузького фаху з комунікацією в межах медичної макросистеми.

Останнім часом в Україні висвітлювались особливості окремих галузевих і вузькогалузевих термінологічних систем: біологічної (Л. Симоненко), медичної (М. Дмитрук, І. Корнейко, Н. Місник, О. Петрова), юридичної (О. Сербенська), нанонауки (С. Родзівська), пожежної справи (Б. Шуевич) тощо.

Вітчизняні дослідники постійно звертаються до вивчення проблем медичної терміносистеми (Р. Беляєв, Я. Вакалюк, І. Корнейко, Г. Краховецька, Т. Лепеха, Н. Литвиненко, Н. Місник, В. Німчук та ін.). Активне розширення й оновлення медичної лексики й надалі знаходять відображення у медичних словниках та довідниках. Так, у 2015 році укладено „Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник” (налічує 60 000 медичних термінів із 36 основних спеціальностей; за ред. Л. Петрух, І. Головки; Київ, 2015). Укладачі підготували тримовний енциклопедичний словник і вибрали з усіх наявних українських медичних термінів найвідповідніші та найпоширеніші в науковій і практичній медицині в Україні та за її межами, щоб вони могли стати підставою для остаточної уніфікації.

При підготовці українських медичних словників перед авторами постала проблема, якому терміну надавати перевагу: запозиченому чи власне національному. Вирішення цієї проблеми спричинило глибоке дослідження історії формування української медичної термінології, в результаті якого автори дійшли висновку, що у розвитку української медичної термінології простежуються дві тенденції: використання власних ресурсів мови та запозичення [1 : 326].

Основними принципами укладання медичних словників є:

1. Алфавітний, алфавітно-гніздовий методи організації термінологічних словників.
2. Принцип урахування основних понять (тематична значимість).
3. Словотворча цінність (лексичні одиниці мають похідні й утворюють гнізда, розташовані в алфавітному порядку) [6].
4. Здатність поєднуватися з іншими словами [6].
5. Інформативність (словник повинен надавати читачеві максимум відомостей щодо сучасного стану медичної терміносистеми).

Розташування термінів у медичних словниках може бути різним: за абетковим, наприклад „Енциклопедичний тлумачний словник фармацевтичних термінів: українсько-

латинсько-російсько-англійський” (описано понад 7000 фахових термінів за програмою „Фармація”; за ред. В.П. Черниха; Вінниця, 2014); за абетково-гніздовим, в одному гнізді об'єднано спільнокореневі слова, або сполучення термінологічного характеру, наприклад „Новий англо-український українсько-англійський медичний словник” (налічує близько 24 000 термінів із різних галузей традиційної медицини; за ред. Л.І. Шевченко, упоряд. Н.Р. Мокіна; Київ, 2015) та за системним принципами, до прикладу, „Тлумачний словник медичних термінів: російською, латинською та українською мовами: для лікарів, науковців, студентів медичних навчальних закладів” (за ред. Н. П. Литвиненко, Н. В. Місник; Київ, 2010). Зазвичай усі слова подано у початковій формі.

Усі медичні словники чітко структуровані; складаються з передмови, правил користування словником, умовних скорочень, власне словників, списку літератури та додатків (таблиці грецьких і латинських найпоширеніших термінотворчих елементів української медичної термінології з тлумаченням значень та наведеним контекстом; крилаті вислови, список епонімів та ін.).

Джерельною базою термінів для усіх сучасних медичних словників слугують: монографії, статті відомих вчених та фахівців-практиків; підручники для вищих навчальних закладів, що містять чіткі визначення понять і стандартизовані терміни; медичні енциклопедії; вторинні документи (реферати й анотації з реферативних журналів та опис винаходів) [3].

Найважливішими завданнями для українських медичних словників лексикографії визначають такі: створення реєстру, що полягає в доборі термінів; наведення рівнозначних слів-відповідників у мові перекладу, спроможних якнайточніше передати семантику реєстрового слова; забезпечення ідентичного визначення однакових категорій понять та термінів на їх позначення [8 : 309].

Усі словники складаються з двох частин: першої, що являє собою список чи перелік слів узяті для перекладу мови, який в сучасній українській практиці прийнято називати реєстром, і другої, в якій до кожного реєстрового слова подаються слова-відповідники. У двомовному словнику кожна з двох мов представлена по-різному, залежно від того, чи виступає вона в даному словнику основною – оригінальною, чи другою – перекладною.

Перекладні словники належать до найпоширенішого типу, репрезентують склад термінів медичної галузі, впливають на мовну компетенцію лікарів, зумовлюють оновлення медичної термінології, а також роблять доступними наукові джерела інформації, сприяючи по-розумінню між носіям різних мов та поглибленому вивченню використаних у словнику мов. Переклад будь-якого тексту був би неможливий без перекладного словника. Словники виконують функцію знаряддя, інструменту, користуючись яким перекладач здійснює переклад текстів однієї мови на іншу.

Українська медицина розвивається надзвичайно стрімко, внаслідок чого з'являються нові медичні терміни і є потреба створення все нових, і нових українських словників медичної галузі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Широкий розмах словникарської праці в Україні впродовж останнього десятиріччя, свідчить, що українська медична термінографія активно і плідно розвивається, вдосконалюються методологічні засади термінографічної роботи, розширюється коло лексикографічно опрацьованих галузей знань. Незважаючи на труднощі й суперечності розвитку упродовж другої половини ХХ століття, термінологічна лексикографія прагне до очищення української мови від невластивих їй елементів і відновлення її питомих рис, виступає потужним чинником формування та утвердження української фахової мови

лікаря.

Список використаної літератури

1. Білоус В. Й., Місяць Н. К., Білоус А. В. Основні тенденції розвитку української офтальмологічної термінології // III конгрес світової федерації українських лікарських товариств. Тези доповідей. – Львів, Трускавець, 2000. – С. 326–327.
2. Головащук С. І. Перекладні словники і принципи їх укладання / С. І. Головащук. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 141.
3. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : КомКнига, 2006. – 256 с.
4. Місник Н., Симоненко Л. Про „стан здоров'я” мови медицини (термінологічний аспект). Режим доступу : http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_Wisnyk453/TK_wisnyk453_misnyk.htm
5. Пиріг Л. А. Медицина і українське суспільство. Збірка медико-публіцистичних праць. – К., 1998. – 472 с.
6. Сарангова Т. А. Принципы составления словаря терминов Investor Relations / Т. А. Сарангова // Современные исследования социальных проблем : электронный научный журнал. – 2013. – № 5 (25). – [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://journal-s.org/index.php/sisp/article/download/5201338/pdf_196.
7. Симоненко Л. О. Нові підходи до розбудови української наукової термінології II пол. XX – поч. XXI ст. // Українська термінологія та сучасність : зб. наук. праць. – К., 2005. – С. 22–23.
8. Симоненко Л. О. Тлумачно-перекладна термінографія // Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник. Зб. наук. пр. / Ін-т української мови НАН України. – К., 2011. – С. 308–313.

References

1. Bilous V. Y., Misiats N. K., Bilous A. V. Osnovni tendentsii rozvytku ukrainskoi oftalmolohichnoi terminolohii // III konhres svitovoi federatsii ukrainskykh likarskykh tovarystv. Tezy dopovidei. – Lviv, Truskavets, 2000. – S. 326–327.
2. Holovashchuk S. I. Perekladni slovnyky i pryntsyry yikh ukladannia / S. I. Holovashchuk. – K. : Naukova dumka, 1976. – S. 141.
3. Leichyk V. M. Termynovedenye: predmet, metody, struktura / V. M. Leichyk. – M. : KomKnyha, 2006. – 256 s.
4. Misnyk N., Symonenko L. Pro „stan zdorovia” movy medytsyny (terminolohichni aspekt). Rezhym dostupu : http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_Wisnyk453/TK_wisnyk453_misnyk.htm
5. Pyrih L. A. Medytsyna i ukrainske suspilstvo. Zbirka medyko-publitsystychnykh prats. – K., 1998. – 472 s.
6. Sarangova T. A. Printsipyi sostavleniya slovarya terminov Investor Relations / T. A. Sarangova // Sovremennyye issledovaniya sotsialnykh problem : elektronnyy nauchnyy zhurnal. – 2013. – # 5 (25). – [Elektro-nniy resurs]. – Rezhim dostupu : http://journal-s.org/index.php/sisp/article/download/5201338/pdf_196.

7. *Symonenko L. O.* Novi pidkhody do rozbudovy ukraïnskoi naukovoï terminolohii II pol. KhKh – poch. KhKhI st. // *Ukrainska terminolohiia ta suchasnist* : zb. nauk. prats. – K., 2005. – S. 22–23.

8. *Symonenko L. O.* Tlumachno-perekladna terminohrafiia // *Ukrainska leksyko-hrafiia v zahalnoslovianskomu konteksti: teoriia, praktyka, typolohiia*. Larysi Hryhorivni Skrypnyk. Zb. nauk. pr. / In-t ukraïnskoi movy NAN Ukraïny. – K., 2011. – S. 308–313.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2017

доопрацьована 25.08.2017

прийнята до друку 12.09.2017

THE MODERN STATE AND PROBLEMS OF UKRAINIAN MEDICAL TERMINOGRAPHY

Iryna Vasylovska

Danylo Halytskyi Lviv national medical university

Dean's office for foreign students

69, Pekarska St, 79010, Lviv, Ukraine

phone: 032 275 59 27

e-mail: irawas@i.ua

In the article the described achievements of modern lexicography at the beginning XXI of century, and also a structure and features of the Ukrainian medical dictionaries, given out during the last decade, are considered, and the necessity of the edition is reasonable. The volume of dictionaries and general principles of description are analysed.

A dictionary is reliable means of receipt of new information, enriching of professional skills and knowledge, and also original key to mastering of foreign languages. Achievements of modern lexicography at the beginning XXI of century, count over 100 dictionaries from different medical specialities. It, mostly unilingual and bilingual dictionaries without orthography. All medical dictionaries consist of preface, rules of using a dictionary, conditional reductions, actually dictionaries, list of literature and different additions.

The basic tasks of medical dictionaries is creation of register, aiming of words-accordances in the language of translation, providing of identical determination of identical categories of concepts and terms.

As, Ukrainian medicine develops extraordinarily swiftly, new medical terms appear as a result, that is why there is a necessity of creation of the new Ukrainian dictionaries of medical industry.

Key words: a medical term, medical terminology, medical dictionary, structural features.